

Οι «Καβαλάρηδες» της Παναγιάς, το κατ' εξοχήν θρησκευτικό και κοινωνικο-κοσμικό έθιμο

Από το βιβλίο του Κων/νου Γ. Πούλιου, τ. ΓΕΜΕ, Φιλολόγου – Συγγραφέα «Μια σχεδιασμένη από τη <<συγκυρία>> Χαρτογράφηση της Γενέτειράς μου Σιάτιστας», Αγία Παρασκευή Αττικής, 2002.

Το παραπάνω βιβλίο αποτελείται από τρία μέρη: Στο πρώτο μέρος περιγράφεται νοσταλγικά, ιστορικά και επιστημονικά το έθιμο των «Καβαλάρηδων» της Παναγιάς στη Σιάτιστα.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται μια σύντομη αναδρομή στην Ιστορία της Σιάτιστας με έμφαση στο μεγάλο γεγονός της μάχης του «Φαρδύκαμπου», Μάρτης 1943. Ο τίτλος του κεφαλαίου: Η Σιάτιστα αντάξια της υστεροφημίας των προγόνων της και επάξια κληρονόμος και συνεχίστρια της παρακαταθήκης του ένδοξου παρελθόντος της με επιμέρους ενότητες: α) Η μάχη του «Φαρδύκαμπου» αποτελεί το σέμνωμα και το καύχημα της Σιάτιστας, β) Πού οφείλεται το μέγα και εκπληκτικό αυτό κατόρθωμα, γ) Η προσωπική κατάθεση (του συγγραφέα), δ) Η ιστορικοφιλοσοφική προϋπόθεση και συνδρομή προς αποτίμηση του ιστορικού γεγονότος και ε) πατριωτική παραίνεση.

Στο τρίτο μέρος του βιβλίου επισυνάπτεται ως παράρτημα από το συγγραφέα το δοκίμιο: «Ο Νίκος Καζαντζάκης ως ο αξιολογότερος στοχαστής και υμνητής της ελευθερίας».

(Να σημειωθεί ότι από τον ίδιο συγγραφέα, εκδόθηκε και πολυσέλιδο πόνημα με τον ίδιο τίτλο, το 2007. Σχετική βιβλιοπαρουσίαση αυτού έγινε από την Εφημερίδα, τον Αύγουστο του 2009. Το βιβλίο μάλιστα αυτό διανεμήθηκε από το Υπουργείο Παιδείας στους φιλόλογους των σχολείων της Ανατολικής Αττικής).

Ας έρθουμε τώρα στο έθιμο των «Καβαλάρηδων», όπως αυτό παρουσιάζεται από τον συγγραφέα στο πρώτο κεφάλαιο του εν λόγω βιβλίου, με την παράθεση κάποιων αποσπασμάτων. Γράφει ο σ. :

«Με την εισβολή στη χώρα μας των ξενότροπων συνηθειών και της ευρωπαϊκής συμπεριφοράς και νοοτροπίας, ο μήνας Αύγουστος καθιερώθηκε πανελλαδικά ως ο μήνας των αδειών και των διακοπών για τους εργαζόμενους. Ωστόσο όμως ο μήνας αυτός κρατάει αποκλειστικά και την πανελλήνια ιδιοτυπία του.

Το μήνα αυτό το σημαντικότερο θρησκευτικό γεγονός της Κοίμησης της Θεοτόκου ξεσηκώνει τους Πανελλήνους, για να πάνε να προσκυνήσουν στα άγια χώματα της ιδιαίτερης πατρίδας τους την Προστάτισσά τους Παναγιά, που επικαλούνται καθημερινά στις στιγμές της δυστυχίας και της ευτυχίας.

Από τον πανελλήνιο αυτό γιορταστικό ξεσηκωμό δεν εξαιρείται η ιδιαίτερή μου πατρίδα, η ξακουστή Σιάτιστα. Αντίθετα, ο ξενιτεμένος Σιατιστινός έντονα «βούλεται» να γιορτάσει το Δεκαπενταύγουστο στη Γενέτειρα για τους προφανείς λόγους και για ένα επιπλέον λόγο ότι οι «Καβαλάρηδες» αποτελούν το σέμνωμα και το καύχημα της Σιάτιστας.»

Στη συνέχεια ο σ., παίρνοντας αφορμή από τον Τουριστικό Οδηγό του Δήμου της Σιάτιστας του έτους 1993: «Η ΣΙΑΤΙΣΤΑ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΓΝΩΡΙΜΙΑΣ» και ειδικά από τις σελ. 58 και 59 υπό την ένδειξη: «ΗΘΗ – ΕΘΙΜΑ – ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ», γράφει παρακάτω με τον τίτλο «Η απροκατάληπτη και αμερόληπτη προσέγγιση του κειμένου του τουριστικού οδηγού Δήμου Σιάτιστας» τα εξής που παραθέτομε αυτούσια:

«Έχουμε να παρατηρήσουμε μια παράλειψη στο κείμενο του Τουριστικού Οδηγού. Ενώ η έναρξη του έθιμου ιστορικά τοποθετείται στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, εντούτοις όμως παραλείπεται η τεκμηρίωση.

Έπειτα τίθεται το αμείλικτο ερώτημα:

Γιατί το έθιμο του προσκυνήματος των έφιππων περιορίστηκε αποκλειστικά και μόνο στη Σιάτιστα, ενώ αρχικά εκδηλώθηκε σε θρησκευτικό και εορταστικό γεγονός της ευρύτερης περιοχής, αφού τονίζεται ότι <<από όλη τη Δυτική Μακεδονία προέρχονταν προσκυνητές να τιμήσουν τη Θεοτόκο ... και να πάρουν απ' αυτή δύναμη, αλλά και να ζητήσουν ό,τι σχετικό με την εθνική υπόθεση;>>

Έπειτα με την αοριστόλογη χρονική ένταξη του έθιμου δεν αποσαφηνίζονται επαρκώς τα κίνητρα του έθιμου. Κατά τη γνώμη μου, τα γενεσιουργά αίτια του έθιμου ήταν καθαρά εθνικοθρησκευτικά.

Οι σκλαβωμένοι ραγιάδες της περιοχής, εκμεταλλευόμενοι την ανοχή και την αδιαφορία των κατακτητών αλλά και κάνοντας χρήση των προνομίων που χορήγησε ο Σουλτάνος στον Πατριάρχη, προς εκπλήρωση του θρησκευτικού τους καθήκοντος συνέρρεαν από τα γύρω χωριά στο Μοναστήρι Μικρόκαστρου, για να προσκυνήσουν την εικόνα της Θεομήτορος και για να τιμήσουν την ημέρα της Κοίμησης της Θεοτόκου. Κάτω όμως από το ελεύθερο καθεστώς του θρησκευτικού και λατρευτικού εορτασμού μυστικά και συνωμοτικά συζητούσαν και άλλα θέματα και προπαντός το θέμα του εθνικού ξεσηκωμού και λυτρωμού.

Συνακόλουθα τα γενεσιουργά αίτια του έθιμου ήταν καθαρά εθνικοθρησκευτικά.

Αυτή είναι μια εύλογη και πιθανή ιστορική εικασία, αλλά θα πρέπει να τεκμηριωθεί με μαρτυρίες ιστορικές.

Ελλείπει ιστορικών μαρτυριών θα αναζητήσουμε εκδοχές προέλευσης και εξέλιξης του έθιμου:

α) Αρχικά το έθιμο παρουσιάζεται ως μια θρησκευτική προσκυνηματική εκδήλωση της περιοχής στην εορτή της Κοίμησης της Θεοτόκου.

β) Αργότερα στο θρησκευτικό αυτό πανηγύρι συμμετέχουν και έφιπποι Σιατιστινοί που εντυπωσιάζουν με το παράστημά τους και τα ποικιλόμορφα στολίδια των αλόγων τους.

γ) Στη συνέχεια το έθιμο διατηρείται και αναπαράγεται αποκλειστικά και μόνο από τους έφιππους Σιατιστινούς.

δ) Τελικά το έθιμο συσσωματώνεται στην Παράδοση της Σιάτιστας και αποτελεί ένα στοιχείο του λαϊκού της πολιτισμού.

ε) Αναμφισβήτητα το έθιμο ανήκει στην Παράδοση της Σιάτιστας και αποτελεί ένα στοιχείο του λαϊκού της πολιτισμού. Συνακόλουθα υπόκειται στην εξεταστική αρμοδιότητα όχι μόνο της Λαογραφίας αλλά και της κοινωνικής και πολιτισμικής ανθρωπολογίας. Αλλά η σημερινή μορφή του έθιμου σε συνάρτηση με την έλλειψη στοιχείων της γένεσής του, νομίζω ότι δεν ευνοεί το χαρακτηρισμό του ως στοιχείου της αναλλοίωτης μορφής της Παράδοσης, διότι αντικειμενικά διαπιστώνεται μια αναπαραγωγή του, εμπλουτιζόμενη και επηρεαζόμενη από διάφορα ιστορικά γεγονότα, από την ανάπτυξη την οικονομική και την κοινωνική εξέλιξη της Σιάτιστας.

Νομίζω ότι το έθιμο υπόκειται σε μια αναπαραγωγική και εξελικτική πορεία, που είναι ασύμβατη με την καθαρά και αυστηρά τυποκρατική δομή του έθιμου.

Επιστρατεύοντας προσωπικές μου εμπειρίες, θέλω να τονίσω ότι προπολεμικά (προ του 1940) οι έφιπποι προσκυνητές φιλοδοξούσαν να διακριθούν όχι μόνο για το στολισμό των ίππων αλλά και στο τρέξιμο. Γι αυτό άλλωστε μέρες πριν ασκούνταν στην ιπποδρομία.

Έπειτα στην πρωτοπορία κάθε ομάδας υπήρχαν οι ντόπιοι βιολιτζήδες, που παιάνιζαν ντόπια τραγούδια. Στα χρόνια της ξενικής κατοχής, το έθιμο είχε ατονίσει και χρειάστηκε η Δημοτική Αρχή με πολλά μέσα να επαναβιώσει το έθιμο.

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια το έθιμο τελούνταν μέσα στα πλαίσια της αρρενωπής αρχοντιάς, της ευπρέπειας και του λυρικού ξεσπάσματος υπό την επήρεια του Βάκχου. Αργότερα όμως, όταν η Σιάτιστα γνώρισε μέρες οικονομικής ανόδου και υλικής ευημερίας, το έθιμο πήρε άλλες διαστάσεις εκτροπής λόγω «οικονομικής ύβρεως» και νεοπλουτίστικης νοοτροπίας.

Ασφαλώς θα ισχυριστεί κανείς ότι εκφράζω προσωπικές γνώμες και εμπειρίες...»

Στη συνέχεια ο σ. παρατηρεί ότι, ενώ το έθιμο αυτό στη γένεσή του είχε θρησκευτικό χαρακτήρα και τελούνταν μέσα στο πλαίσιο της θρησκευτικής ιεροτελεστίας και ιεροπραξίας,

βαθμιαία υπέστη την λεγόμενη «εκκοσμίκευση» του τελετουργικού, του θρησκευτικού γεγονότος και βιώματος. Μάλιστα με το πέρασμα των χρόνων η «εκκοσμίκευση» προχώρησε σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αλλοιωθεί και να καταστρατηγηθεί ο πρωταρχικός πυρήνας του έθιμου.

Γράφει πιο κάτω:

«Αλλά η σημερινή μορφή του έθιμου εκφράζει τα γνήσια και αυθεντικά, τα προσήκοντα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού της Σιάτιστας;

Αδίστακτα μπορώ να ισχυριστώ ότι το σημερινό ξεφάντωμα των «Καβαλάρηδων», δεν εκφράζει τα γνήσια και αυθεντικά, τα πηγαία και αυθόρμητα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού της Σιάτιστας και η ευθύνη πέφτει σ' όλους μας και προπαντός σε εκείνους που έχουν τον πρώτο λόγο, ώστε να καθοδηγήσουν και να κατευθύνουν τους άδολους και αγνούς νέους, που με αγνό ιδεαλισμό και ασυναγώνιστο πατριωτισμό εννοούν και θέλουν να τηρήσουν το έθιμο.

Το έθιμο αυτό της Σιάτιστας, ως καθαρά εθνοθρησκευτικό, αυτοδύναμα αναδεικνύει και προβάλλει τη Σιάτιστα ως ένα από τα προπύργια του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας στη Βόρεια Ελλάδα.

Συνακόλουθα επιβάλλεται η ορθολογική και επιστημονική θεώρησή του και η καταξίωσή του υπό το φως των νέων δεδομένων θεώρησης της <<Παράδοσης>>»

Στη συνέχεια παραθέτει κάποιες νέες αντιλήψεις για την «Παράδοση» του Ν. Ε. Καραπιδάκη, καθηγητή της Μεσαιωνικής Ιστορίας στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Παρακάτω στην εν λόγω μελέτη του ο σ. προβαίνει στην **Κοινωνιολογική και Πολιτισμική – ανθρωπολογική διερεύνηση και αποτίμηση του έθιμου.**

Παραθέτομε κάποια αποσπάσματα από το κεφάλαιο αυτό.

«Ο Σιατιστινός, από τη φύση του γεννημένος ελεύθερος και ανυπότακτος, προικισμένος με τέτοια ψυχοπνευματικά χαρίσματα και εξοπλισμένος με τέτοια ατίμητη ψυχοπνευματική πανοπλία, ενσάρκωση του κοινοτικού πνεύματος και εκπροσώπηση του κοινοτικού ιδεώδους που αποσκοπεί στη συμφιλίωση της ατομικότητας με την κοινωνικότητα, του ατομισμού και του κοινωνισμού, της Ελευθερίας με την τάξη, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, της μαύρης και ασήκωτης σκλαβιάς, αισθάνθηκε ιερό το χρέος να τιμήσει την εορτή της Κοίμησης της Θεοτόκου· αισθάνθηκε την ψυχική ανάγκη να προσφύγει στην παρηγορήτρα των πονεμένων και των δυστυχισμένων, στην προστάτισσα των κατατρεγμένων και των πολεμουμένων· Αισθάνθηκε έντονο το πατριωτικό χρέος να εμπιστευθεί και να εκμυστηρευτεί στη στρατηλάτισσα Παναγιά, που έσωσε τη θεοφρούρητη Πόλη από την απειλή των Αβάρων, τα εθνικά του ονείρατα και τον εθνικό του καημό για τη λύτρωση του γένους από τα αβάσταχτα δεινά της σκλαβιάς, γι αυτό και πήρε το άτι του και κατέβηκε για προσκύνημα στο Μοναστήρι του Μικρόκαστρου την ημέρα της Κοίμησης της Θεοτόκου.

Οι «Καβαλάρηδες» λοιπόν ως ευλαβείς προσκυνητές από ένα τέτοιο προσκύνημα επιστρέφουν και γίνονται δεκτοί από το κοινό της Σιάτιστας με επευφημίες, θαυμασμό και περηφάνεια.

Εύλογα, αυθόρμητα, ανεπιτήδευτα τα αισθήματα θαυμασμού και περηφάνειας της Σιάτιστας προς τα λεβεντόκορμα παλληκάρια της, τα οποία με αβάσταχτη οικονομική επιβάρυνση αλλά με υψηλή συνείδηση του χρέους, τιμούν τους πατέρες τους και την Πατρίδα τους, συνεχίζοντας και διατηρώντας την παράδοση του έθιμου.»

Και ο σ. τελειώνει το Α' μέρος του βιβλίου του, όπου περιγράφεται και ερμηνεύεται το έθιμο των «Καβαλάρηδων» της Παναγίας με την ενότητα:

«Ένταξη του έθιμου των <<Καβαλάρηδων>> της Παναγίας

Το έθιμο κατ' αρχήν εντάσσεται στις θρησκευτικές γιορτές και στις λατρευτικές εκδηλώσεις που τελούνται πανελλήνια στο όνομα της Παναγίας και ιδιαίτερα στην εορτή της Κοίμησής της.

Επομένως το έθιμο έχει έναν πανελλήνιο θρησκευτικό χαρακτήρα, συνεπώς ανήκει στη θρησκευτική παράδοση. Αλλά η ιδιοτυπία του έγκειται στην εντοπιότητα, από τη μιά στο γεγονός της συμμετοχής των Σιατιστινών «Καβαλάρηδων» στην εορτή και στη θεία λειτουργία, που τελείται πάντοτε προεξάρχοντας του Μητροπολίτη Σισανίου και Σιατίστης στο Μοναστήρι του

χωριού έξω από τη Σιάτιστα Μικρόκαστρου, από την άλλη όμως στο κοσμικό ξεφάντωμά τους κατά το γυρισμό τους στην πόλη της Σιάτιστας.

Το έθιμο, όμως, πέρα και πάνω από τον εθνοθηρησκευτικό του χαρακτήρα και το ιδεολογικό του περιεχόμενο, ποιά στοιχεία έχει που το καταξιώνουν, ώστε να χαρακτηρίζεται ως στοιχείο του λαϊκού πολιτισμού της Σιάτιστας; Ποιά είναι τα στοιχεία του έθιμου που ανταποκρίνονται στις προδιαγραφές και στον εννοιολογικό καθορισμό του λαϊκού πολιτισμού;

Η απάντηση είναι συναρτημένη από τον εννοιολογικό καθορισμό και τη λειτουργικότητα του λαϊκού πολιτισμού.

Η έννοια του λαϊκού πολιτισμού στοιχειοθετείται από το αυθόρμητο, το μαζικό και το απρόσωπο.

Η αυθόρμητη, η μαζική και απρόσωπη δημιουργικότητα είναι τα συνιστώσα, τα συστατικά στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού.

Κατά συνέπεια το έθιμο διεκδικεί τον τίτλο του λαϊκού πολιτισμού χάρη στα δημοτικά άσματα, στη λαϊκή μουσική και όρχηση, στην ειδική ενδυμασία και στα εξαρτήματα και στολίδια των «αλόγων».

Προσωπικά, δεν είμαι σε θέση να ελέγξω αν αυτά τα στοιχεία που στοιχειοθετούν τον ορισμό του λαϊκού πολιτισμού διατηρούνται ανόθευτα ή αν αλλοιώνονται από την εισβολή νεωτεριστικών τάσεων εκσυγχρονισμού.

Βέβαια, η ζωή δεν τυποποιείται, δεν αποστεώνεται και είναι φυσικό να ανανεώνεται, να εκσυγχρονίζεται και να προσαρμόζεται στους νέους ρυθμούς της, στα νέα επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα.

Έπειτα και αυτή η ίδια η κοινωνική ζωή, όσο κι αν υπόκειται σε μια νομοτέλεια και μηχανισμούς λειτουργίας της, υπόκειται και σε διαφοροποιήσεις και σε εξέλιξη.

Αλλά η δομή και η λειτουργικότητα του έθιμου ως μια αυστηρά τυποκρατική και ομοιόμορφη επανάληψη μιας κοινωνικής εκδήλωσης και διαδικασίας απεχθάνεται κάθε μορφή νεωτερισμού και εκσυγχρονισμού.

Ίσως, όμως, πει κανείς ότι η θεωρία είναι αντίθετη προς την πρακτική και ότι η ζωή μόνο είναι εκείνη που εναρμονίζει τις αντινομίες.

Αυτό ίσως να συμβαίνει. Αλλά ο άνθρωπος δεν πρέπει να υποδουλώνεται στις αντινομίες της ζωής, αλλά να τις ξεπερνά, να τις υπερβαίνει με την ελεύθερη θέλησή του και με την εναρμόνιση θεωρίας και πράξης.

Και αν πράγματι το έθιμο παρουσιάζει τέτοιες παρεκκλίσεις που να επέχουν τη διάσταση της αντινομίας, η αντινομία μπορεί και πρέπει να εκλείψει ομόθυμα και συναινετικά. Από την αναφορά μας στο παρόν και από την άμεση βίωση της ζωντανής πραγματικότητας καταλήξαμε στην πεποίθησή μας ότι το έθιμο των «Καβαλάρηδων» της Παναγιάς αναδεικνύει και προβάλλει τη Σιάτιστα ως ένα από τα προπύργια του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας στο Βορειοελλαδικό χώρο...»

Αυτά λοιπόν από το βιβλίο του Κων/νου Γ. Πούλιου «Μια σχεδιασμένη από τη <<συγκυρία>> χαρτογράφηση της Γενέτειράς μου Σιάτιστας».

Γ. Ν. Φ.